

GUY TESTAS I JEAN TESTAS, INKVIZICIJA

Prijevod s francuskog jezika. Zagreb 1982. Izdanje Kršćanske sadašnjosti, str. 209 [Naslov originala: Guy et Jean Testas »L'Inquisition«. Francuski nakladnik: Presses universitaires de France, Paris 1966. Biblioteka Que sais-je?]. Na hrvatski preveo: Ivica Tomljenović.

Izloženi podaci ne daju potpuni sadržaj ove knjige. Ona, osim prijevoda djela G. i J. Testasa, sadrži: Predgovor hrvatskom izdanju na 9 stranica koji je napisao Franjo Šanjek. Bibliografiju djela o inkviziciji koja sadrži ova poglavlja: Općenito o inkviziciji (nekoliko domaćih autora, ali pretežno strani), Španjolska inkvizicija (strani autori) i Inkvizicija u Hrvatskoj (uglavnom hrvatski autori).

S ovom knjigom dobili smo prvo djelo o inkviziciji na našem jeziku (u prijevodu s francuskog) koje ima ambiciju da pojavu ili instituciju inkvizicije obradi sa što je moguće više stanovišta. Do sada se kod nas pisalo o inkviziciji samo s nekih užih stanovišta.

Tema inkvizicije vrlo je delikatna i teško obradiva. Obično inkviziciju smatraju ustanovom Katoličke crkve koja je djelovala dugo vremena u zemljama s katoličkom vlašću, smatraju je dakle, ukratko rečeno, katoličkom ustanovom iz prošlosti. No, ako se predmet istraživanja promotri u svojoj suštini mora se ustanoviti da je neizmjerljivo širi, da je to golem problem i nikako ne samo problem Katoličke crkve, a još manje samo problem prošlosti.

Svaku historijsku pojavu treba promatrati u njezinoj suštini. Ako želimo tako razmatrati inkviziciju, onda je moramo promatrati kao jedan oblik vrlo široke pojave, koja nije samo historijska, pojave progona heterodoksnih, tj. progona ljudi koji zastupaju drukčija stanovišta o nazoru na svijet i o moralu nego što ih zastupa društvena grupa koja je na vlasti u nekoj državi. Promatrana s te točke gledišta, inkvizicija nije ništa drugo nego katoličko izdanje progona heterodoksnih u određenom historijskom razdoblju. No, ako pogledamo kako s progonom heterodoksnih stoji kod drugih religija, konstatirat ćemo da taj progona, u ovoj ili onoj mjeri, u ovom ili onom obliku, postoji kod svih religija, jer svaka od njih smatra da jedino ona zastupa pravi nazor na svijet, a da su sve druge religije krivovjerne i vrlo opasne za ljudski rod. Inkvizicija nije ni najstrašniji oblik progona heterodoksnih jer je bila upravljena protiv pojedinaca. Mnogo strašniji oblik toga progona su vjerski ratovi koji su u prošlosti opustošili Evropu, a kojih ima i dan danas. Pomislimo na suvremeni vjerski rat u Sjevernoj Irskoj i na suvremene vjerske ratove na bliskom ili srednjem Istoku (kršćani, šiiti i suniti).

No heterodokсне nisu proganjale samo vjerske zajednice. Progon religioznih inovjernih imao je i jasnu »svjetovnu« političku komponentu. Vjerske zajednice, pa i Katolička crkva, ne bi ni mogle vršiti takve progone da nisu imale pomoć svjetovnih vlasti. Kod inkvizicije to i formalnopravno dolazi jasno do izražaja, jer je ona najteže protivnike katoličke vjere, po pravnim propisima crkve, uvijek predavala svjetovnoj vlasti da ona obavi posao krvnika. Sama inkvizicija nije nikada spalila ni jednog nevjernika.

No bilo bi pogrešno misliti da je djelatnost inkvizicije i sličnih institucija bila isključivo djelatnost upravljena ostvarenju religioznih ciljeva. Ona je imala i jednu sasvim »ovozemaljsku« svrhu. Ta svrha je doduše bila, u vjerskom pogledu, sekundarnog značenja, ali je u mnogim konkretnim slučajevima bila nesumnjivo primarna. Radi se o kazni konfiskacije imovine u korist crkvene i svjetovne vlasti koja je pogađala svakoga iole ozbiljnijeg heretika. I sami autori o čijoj će knjizi ovdje biti riječ uočavaju činjenicu da je npr. progona katoličkog crkvenog reda templara (fratres militiae Templi) bio motiviran, kako oni misle, »i« gramzljivošću francuskog kralja Filipa IV. Historijska istraživanja su utvrdila da u to

vrijeme najveći bankari nisu bili Židovi, kako se obično misli, nego su to bili templari. Njihov imetak bio je ogroman. Pisci o knjizi kojih ćemo ovdje govoriti nisu dosta detaljno iznijeli optužbe koje je inkvizicija podigla protiv vrhovnog upraviteljstva reda templara. Oni su bili, među ostalim, optuženi i za seksualne orgije s demonima, dakle za nešto što je uopće nemoguće. Koliko je papa bio zainteresiran na konfiskaciji imovine templara ne znamo, ali je istina da on u ovom procesu nije učinio ništa da se crkva ne profanira i da toliki ljudi ne budu upućeni u najstrašniju smrt na osnovi potpuno izmišljene optužbe. Ne treba pri tom zaboraviti da su inkvizitori pravno bili direktni opunomoćenici pape, pa se moralo smatrati da ono što oni čine, čine u ime pape. A šta da kažemo o pojavi da je inkvizicija često vodila procese zbog hereze protiv umrlih ljudi i, ako je utvrdila njihovu herezu, kažnjavala ih? Na prvi pogled nas to šokira jer iskapanje i javno spaljivanje mrtvog tijela ili kostiju pokojnika vrijeđa naš pijetet prema pokojnicima. No stvar će nas šokirati još mnogo više kada uvažimo da su se ti procesi protiv umrlih vodili i zato (nekada i bez ovog »i«) da se konfiscira pokojnikova imovina na štetu njegovih nasljednika koji nisu čak ni bili okrivljeni zbog hereze.

Na kraju ovih uvodnih izlaganja moramo upozoriti na još jednu važnu okolnost. Inkvizicija katoličke crkve nije bila jedina ustanova koja je bila protiv onih koji su imali drukčiji nazor na svijet. Za vrijeme dok je svaka država imala svoju »službenu religiju«, ta je religija bila službeni nazor na svijet i svjetovna je vlast smatrala da mora progoniti protivnike te religije jer oni vrijeđaju nazor na svijet koji je i njezin. Moramo uzeti u obzir da nas ovdje djelatnost države na proganjanju svojih protivnika zanima samo u toliko u koliko to proganjanje ima neku bitnu sličnost s inkvizicijom, jer je ovdje predmet našeg zanimanja jedna knjiga o inkviziciji. Noviji historijski razvoj donio je sa sobom pojavu da je u pojedinim (ne u svim) državama nastao službeni nazor na svijet koji nije religioznog karaktera. Te suvremene države, ništa manje nego države u prošlosti koje su surađivale s inkvizicijom, smatraju da je vrijeđanje tog službenog nazora na svijet kažnjivo, jer je taj nazor na svijet, prema njihovom mišljenju, jedini ispravni nazor na svijet, pa je zastupanje nekog drugog nazora na svijet ugrožavanje toga jednog ispravnog nazora. Sličnost sa stanovištem inkvizicije, u vrijeme dok je ona bila aktivna, očita je. Najgori heretici te vrste danas ne bivaju doduše spaljeni javno i na spektakularan način; u Argentini, npr., oni su naprosto »nestajali«.

Nakon što smo tako postavili inkviziciju u njezin povijesni kontekst, u najopćenitijem smislu, uzmimo u razmatranje francusku knjigu koju smo dobili u prijevodu.

Knjigu je izdala Kršćanska sadašnjost, a predgovor joj je napisao Franjo Šanjek, iz Reda propovjednika (dominikanac). Te nas činjenice navode na zaključak da su stanovišta što ih zastupaju autori knjige stanovišta nekih katolika. Kažemo »nekih katolika« jer to nisu službena stanovišta Katoličke crkve.

Ako uzmemo u obzir da knjiga izlaže stanovište nekih katolika, prvo pitanje koje nam se ovdje postavlja jest pitanje u kojoj su mjeri pisci knjige bili objektivni u svome izlaganju. Na to pitanje nije lako odgovoriti. Imamo previše iskustva, a da bi svaku riječ uzimali samo u značenju koje nam se kao prvo nameće kad je pročítamo. Pisci se često puta služe izrazima koji se mogu različito shvatiti. Ako tu rezervu uzmemo u obzir, kao i okolnost da nismo imali u ruci original nego samo prijevod (koji je, s jezične strane, vrlo dobar, u koliko to može prosuditi netko tko ga nije mogao usporediti s originalom), dolazimo do zaključka da su autori bili objektivni u velikom stupnju. Teško je reći da su bili posve objektivni jer oni pišu i takve rečenice kojih značenje je različito prema tome da li smatramo da je to mišljenje Katoličke crkve onoga vremena ili pak mišljenje autora knjige. Tako npr., na str. 68. prijevoda, čitamo: »Crkva je predavala svjetovnim vlastima

— bila je to pobožna formula — heretike koji se ne bi pokajali ili bi se povratili u krivovjerje, jer je bila bespomoćna pred tvrdokornim sektašima koji se nisu odricali svojih zabluda«. Objektivnost stanovišta pisaca nije ovdje posve jasna. Riječ »heretici« nas ovdje ne smeta, ali nas smetaju riječi »sektaši« i »zablude«. No može se ta rečenica i drukčije shvatiti. To smo naveli kao primjer kako je u nekim slučajevima teško ustanoviti što autori zapravo misle.

Treba, međutim, naglasiti da autori u prikazu djelatnosti inkvizicije ne nastoje ni prikriti ni opravdati zlodjela te ustanove. Oni tu ustanovu ni malo ne štede. Oni doduše direktno ne izriču osudu inkvizicije, ali se ne može reći da razumni čitatelj iz teksta neće dobiti negativno mišljenje o toj ustanovi. To je jak dokaz objektivnosti. Ne može se reći niti to da ponavljaju uobičajene izgovore kojima neki katolici brane inkviziciju. S njihovim konačnim mišljenjem o inkviziciji ne možemo se složiti, ali o tome će biti riječ kasnije.

U vezi s time treba istaći da se autori ne služe argumentom što ga neki katolici upotrebljavaju da bi opravdali inkviziciju, a koji se sastoji u tome da se u svakoj presudi inkvizicije kojom se osuđenik »predaje svjetovnoj vlasti« ta svjetovna vlast moli jednom formulom, koja se uobičajila, da bude umjerena u kažnjavanju heretika. Spaljivanje heretika od strane svjetovne vlasti takvi branitelji inkvizicije smatraju djelom svjetovne vlasti, što ne odgovara pravom stanju stvari. pisci djela o kojem pišemo aludiraju na tu formulu u presudama inkvizicije kada kažu: »Kazna je bila lomača, a tražilo se ipak od svjetovnih vlasti da izbjegavaju sakaćenje i smrt krivca« (68). I dalje: »Dosta rijetko, osuđenici s najvećom krivnjom bili su predani svjetovnoj vlasti to jest određeni za lomaču« (131).

Kritičnost autora dokazuje i njihov stav prema pisanju jednog autora koji govori o komforu u zatvorima španjolske inkvizicije. Oni kažu (130): »Znatiželjan čitalac može pogledati već spomenuto djelo M. de la Pinte Llorenta i tu će naći mnoge pojedinosti koje dokazuju odličnu organizaciju zatvora. Pa ipak koliko je smrtnih slučajeva bilo prije suđenja i auto da fea (svečano izvršenje smrtno kazne spaljivanjem). Postotak je suviše visok da bi ga se moglo pripisati prirodnim uzrocima.« pisci ovdje aludiraju na to da su okrivljenici umirali od »neprirodnih« uzroka, tj. od posljedica torture koju je inkvizicija, po crkvenom pravu, bila ovlaštena primjenjivati i kojom ovlasti se je obilato služila. O stanju u zatvorima inkvizicije imamo dovoljno podataka da možemo znati kakve su strahote vladale u tim zatvorima. Zloglasni francuski inkvizitor, Bernard Gui, čiji priručnik za inkvizitore (*Practica inquisitionis haereticae pravitatis* iz početka XIV st.) autori knjige o kojoj je ovdje riječ često citiraju, ali ne u vezi s ovim o čemu sada govorimo, ovako opisuje kako treba glasiti presuda okrivljenika na doživotni zatvor: osuđuje se [...] na doživotni zatvor u zidu (ad perpetuum muri carcerem) [...] da ondje čini doživotnu pokoru u željeznim okovima kod kruha bola i vode tjeskobe [...] (ad agendum ibidem sub vinculis ferreis in pane doloris et aqua angustiae perpetuum penitentiam). Ova formula: »kruh boli i voda tjeskobe« dovoljno govori. Budući da su osuđenici na zatvor dobivali samo kruh i vodu, nitko takav zatvor nije mogao izdržati dulje od tri godine; u tom roku je umro »prirodnom« smrću. Ista situacija je bila i u svjetovnim zatvorima. Jedan svjetovni zakon hrvatsko-ugarskog sabora iz g. 1791, koji je važio i u Hrvatskoj (zakonski čl. 43, § 3, iz 1790—91) izjednačuje izričito kaznu od tri godine zatvora sa smrtnom kaznom. Taj zatvor je bio polagano umiranje u okovima.

Mogli bismo navesti i druge dokaze o objektivnosti autora, no prijedimo sada na ono što tim piscima možemo prigovoriti

Oni su napisali kratku knjigu o inkviziciji. Kolekcija u kojoj je ta knjiga izašla (*Que sais-je?*) vjerojatno ne dozvoljava da knjiga bude iznad određenog obujma. To bi moglo opravdati činjenicu što su se autori u knjizi bavili nekim temama vrlo malo i površno, ali samo ako su to teme sporedne važnosti. To ne

bi moglo opravdati površnu obradu fundamentalnih tema. Ono što im se, u tom pogledu, može prigovoriti jest da nisu u dovoljnoj mjeri dali, makar i opću sliku, vjerovanja heretika. Tako čitatelj ostaje bez jednog bitnog podatka. Ne samo da bi izlaganja o vjerovanju heretika bila interesantna, nego bi doprinijela poznavanju socijalnih problema onog vremena koje autori negdje samo spominju (npr. na str. 84). Ni jedan veliki revolt u društvu ne nastaje bez velikih socijalnih razloga. Heretik onoga vremena je dobro znao što ga čeka ako ga uhvati inkvizicija, pa ipak je bio heretik. Mnogi od njih nisu pred inkvizicijom zanijekali svoja fanatična vjerovanja, unatoč tome što su znali da će ih njihovo priznanje i uporno ostajanje pri herezi odvesti na lomaču. Mnogi inkvizitori bili su fanatici, a fanatici su bili i mnogi heretici, ali pod mnogo težim uvjetima. Tako jak fanatizam ne može se razviti bez dubokih socijalnih razloga koji su stvorili vrlo jake emocije. O razlozima hereze autori jedva da i govore. Bilo bi dovoljno da su prikazali vjerovanja heretika, pa da bistri čitatelj sam pronade socijalne uzroke hereze.

Poznato je da je suđenje inkvizicije u Španjolskoj završavalo tzv. auto da fe-om (što na španjolski znači »činom vjere«). Na tom »činu vjere«, koji je bio priređen kao veliki spektakl, spaljivali su se heretici i vještice. Spaljivanje živog čovjeka najteži je oblik smrtno kazne na tadašnjoj velikoj skali raznih vrsta te kazne, jer je bio skopčan s najžusnijim bolovima. A pisci ipak kažu (135): »Ovaj obred (misle na auto da fe; V. B.) je bio u pravom smislu veličanstven«.

Dakako da bi se našlo i drugih mišljenja autora s kojima se ne slažemo. No nije bitno da ih sve nabrojimo. Ovdje ćemo se ograničiti da se osvrnemo još samo na jedno mišljenje autora koje ne dijelimo s njima.

Autori kažu (168): »Beskorisno je biti za ili protiv Inkvizicije, kao što je beskorisno biti za ili protiv keltskih druida«. Tu pisci dolaze u kontradikciju sa samim sobom jer oni (na str. 12) kažu da se problem inkvizicije »još uvijek postavlja« i da je to »problem slobode i ljudskog dostojanstva«.

Mi smatramo da je ispravnije ono što su pisci rekli na str. 12, nego ono što su rekli na str. 168. svoje knjige. Inkviziciju je i danas potrebno osuđivati jer ona to zaslužuje. Ona, na žalost, nije samo izražaj mentaliteta ljudi historijskog razdoblja u kojem je postojala, nego i izražaj mentaliteta koji se održao do dana današnjega u mnogim državama s područja velikog dijela zemaljske kugle kao mentalitet koji ne trpi drukčije mišljenje. Ljudima nije dozvoljeno da pogrešno misle ni onda kada su uvjereni da misle ispravno.

Na kraju treba nešto reći o »Predgovoru hrvatskom izdanju« ove knjige što ga je napisao Franjo Šanjek. Najvrijedniji dio toga predgovora je onaj koji govori o inkviziciji u Hrvatskoj. Autor daje prikaz glavnih činjenica koje historiografija do sada ustanovila o toj instituciji kod nas. Vidi se da o djelatnosti inkvizicije kod nas još mnogo toga ne znamo. No mislimo da bi se u arhivima samostana i u biskupijskim arhivima u Dalmaciji moglo naći podataka o djelovanju inkvizicije. Vrijeme je da i ti izvori postanu poznati javnosti. Na kraju treba reći da je vrlo korisna bibliografija radova u kojima se govori o inkviziciji u Hrvatskoj, koja je dana na kraju ove knjige.

Vladimir Bayer

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3
Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 800 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1985.